

**МОНГОЛ УЛСЫН ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТАЛААРХ
ЛАВЛАГАА, МЭДЭЭЛЭЛ**

Ц.Норовдондог (Ph.D) Р.Нургүл

АГУУЛГА

УДИРТГАЛ

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ

МОНГОЛ УЛСЫН ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТАЛААРХ ЛАВЛАГАА
МЭДЭЭЛЭЛ

НЭГ. ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ЭРХЛЭГЧДИЙН ТОО ХОЛБОГДОХ
ЗАРИМ ТООН МЭДЭЭЛЭЛ

ХОЁР. ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ЭРХЛЭГЧДЭД ҮЗҮҮЛЖ БУЙ
ДЭМЖЛЭГҮҮД

ХАВСРАЛТ 1. ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ЭРХЛЭГЧИД ХАМААРАХГҮЙ ҮЙЛ
АЖИЛЛАГААНЫ ЧИГЛЭЛ, ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРӨЛ

ХАВСРАЛТ 2. ЖДҮ ЭРХЛЭГЧДИЙН ЗЭЭЛД ХАМРАГДСАН ТӨСЛИЙН ТОО, АВСАН
ЗЭЭЛИЙН ХЭМЖЭЭ, АЙМГААР (2009-2020)

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

УДИРТГАЛ

Судалгааны захиалгын дагуу “Монгол Улсын жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээний талаас лавлагаа мэдээлэл” сэдэвт судалгааны ажлыг Парламентын судалгаа, сургалт хүрээлэнд гүйцэтгэв.

Судалгааны зорилго: Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчдийн тоо болон тэдгээ үзүүлсэн дэмжлэг, энэ салбарт чиглэсэн төрийн бодлого, хөтөлбөрийн талаарх лавла мэдээллийг бэлтгэх.

Судалгааны хамрах хүрээ: 2007 оны Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай, 2019 оны Жиж дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулиуд (шинэчилсэн найруулга) үйлчл хүрээнд бүртгүүлсэн жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчдийн тоо болон тэдгээ үзүүлсэн дэмжлэг, энэ салбарт чиглэсэн төрийн бодлого, хөтөлбөрийн талаар авч үзлэ

Мэдээлэл лавлагааг бэлтгэхдээ “Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар”-аас ирүүлсэн мэдээл: Үндэсний статистикийн хорооны 1212.mn сайтын мэдээлэл болон Монголбанкнэ гаргасан “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал 2018” түүе судалгаа зэрэг эх сурвалжийг ашиглав.

Энэхүү судалгаа нь 2 хэсэгтэй бөгөөд нэгдүгээр хэсэгт дээрх хуулиуд үйлчлэх хугацаа ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо болон холбогдох зарим тоон мэдээллүүд, хоёрдугаар хэсэгт Ж эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэг, тэдэнд зориулсан бодлого, хөтөлбөрүүдийн тала оруулсан болно.

Тус салбарын асуудлыг хариуцдаг агентлаг Жижиг, дунд үйлдвэрийн газарт Ж эрхлэгчдийн тоог ААН болон иргэнээр ялгаж 2007-2019 онуудын хувьд гаргуулах хүсэ тавьсан боловч 2016-2021 онуудын ЖДҮ эрхлэгчдийн ерөнхий тоон мэдээллийг ирүүлс Үүнд ЖДҮ эрхлэгч иргэний тоог зөвхөн 2019 оны хувьд ирүүлсэн бөгөөд бусад онууд хувьд гаргах боломжгүй, ЖДҮ эрхлэгчдийн тоог ААН болон иргэнээр ялгаж гарг боломжгүй гэсэн хариу өгсөн болно.

Улсын бүртгэлийн газар, Татварын ерөнхий газарт мөн адил хандсан боловч эдгэ байгууллагуудаас мөн ЖДҮ эрхлэгчдийн тоог гаргах боломжгүй гэсэн хариу өгсөн.

Холбогдох байгууллагуудаас ирүүлсэн мэдээлэл хангалтгүй байсны улма захиалагчийн хүссэн ЖДҮ эрхлэгч иргэний тоо, тэдгээрт үзүүлсэн дэмжлэг, төр бодлогын талаар тусад нь ялгаж гаргах боломжгүй байна, тиймээс нийт Ж эрхлэгчдийн хүрээнд ерөнхий байдлаар гаргав.

Түлхүүр үг: ЖДҮ; ЖДҮҮ; жижиг, дунд үйлдвэр; жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ; үйлдв

УИХ-ЫН
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНЫ ХУРААНГУЙ

Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль анх 2007 онд батлагдаж 2019 оны 6 сар хүртэл хүчин төгөлдөр үйлчилсэн. 2019 оны 06-р сарын 06-ны өдөр Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ батлагдсанаар 2007 оны хууль хүчингүй болсон байна.

2007 оны хуулиар ААН-ээс гадна иргэн хамрагдах боломжтой байсан бол 2019 оны хуулийн шинэчилсэн найруулгаар иргэн ЖДҮ эрхлэгч байхаа больсон.

2019 оны хуульд 200 хүртэл ажилтантай, жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжийг “Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч” гэж тодорхойлсон байна.

ЖДҮ эрхлэгчийг ажилтны тоо болон борлуулалтын орлогын хэмжээнээс хамаарч бичил, жижиг, дунд гэж ангилдаг.

Нэг. Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчдийн тоо болон холбогдох зарим тоон мэдээллүүд

2007 оны Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль хүчинтэй үйлчилж байх хугацаанд ЖДҮ эрхлэгчээр 2011-2016 онуудад нийт 2580, 2016 онд 117, 2017 онд 379, 2018 онд 1034, 2019 онд 1112 иргэн, ААН тус тус бүртгүүлсэн бөгөөд тэдгээрийн тоо жил ирэх тусам тогтмол өссөн байна.

2019 оны Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хууль хэрэгжсэнээс хойш буюу 2020 онд өмнөх онтой харьцуулахад бараг ижил тоотой байсан (1104 иргэн, ААН) бол 2021 оны хувьд өмнөх онтой харьцуулахад 29%-аар буурсан (784 иргэн, ААН) байна.

Сүүлийн 2 жилийн байдлаар нийт ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнхийг бичил ЖДҮ эрхлэгчид эзэлж байна. Тухайлбал, 2020 онд бичил ЖДҮ эрхлэгчид 84,51 %, 2021 онд 80,99 %-ийг эзэлжээ.

Хоёр. Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд

ЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүгийн болон санхүүгийн бус дэмжлэгүүдийг үзүүлж байна. Засгийн газар, Орон нутгийн засаг захиргаа, Худалдаа аж үйлдвэрийн танхим, Үйлдвэр эрхлэгчдийн холбоо, арилжааны банк, бусад санхүүгийн байгууллага, төрийн бус байгууллага, Олон улсын байгууллага, Зөвлөгөө өгөх байгууллага, төвүүд, бусад байгууллагууд ЖДҮ эрхлэгчдэд дэмжлэг үзүүлж ажилладаг.

Дээрх байгууллагуудын зүгээс сургалт явуулах, зөвлөгөө өгөх, үзэсгэлэн, худалдаа зохион байгуулах, дэд бүтцийг сайжруулах, эрх зүйн орчинг сайжруулах, татварын бодлогоор дэмжих, технологийн ололт дэвшлийг нэвтрүүлэх, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх зэргээр ЖДҮ эрхлэгчдэд дэмжлэг үзүүлдэг.

ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд нэн тэргүүний хэрэгцээ санхүүжилт байдаг. Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас 2009-2020 онд нийтдээ 8235 төсөлд 991,856 сая төгрөгийн зээлийг олгожээ. Энэхүү хөнгөлөлттэй зээлээс гадна арилжааны банк, банк бус санхүүгийн байгууллагаас болон ах дүү, хамаатан садан, найз нөхдөөс зээл авах зэргээр санхүүжилтийн асуудлаа шийддэг.

Монголбанкны 2018 оны түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн дийлэнх нь санхүүжилтийн эх үүсвэрээ банкны зээлээр (76%) хангасан байна. Тэдний 41% нь санхүүжилт авсан бол 54% нь зээл болон бусад хэлбэрээр санхүүжилт аваагүй. Санхүүжилт аваагүй шалтгааны 70% нь өөрийн эх үүсвэрээр санхүүжсэн, 21% нь зээлийн нөхцөл хатуу, 9% нь зээл авах нөхцөл хангаагүй байна.

Төрөөс ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх, бизнесийн орчинг сайжруулах зорилгоор 1999-2020 онуудад шат дараалсан бодлого, арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлсэн байна. Тэдгээрийг тоймлон авч үзвэл:

- Салбарын асуудлыг хариуцах төрийн институт бий болгох хүрээнд 2006 онд Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны харьяа Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сан, 2009 онд Жижиг, дунд үйлдвэрийн агентлаг, 2012 онд Зээлийн батлан даалтын сан, мөн онд Хөдөлмөрийн яаманд Жижиг, дунд үйлдвэрийн хөгжлийн газар, 2016 онд Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яаманд Жижиг, дунд үйлдвэрийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газар, 2020 онд тус яамны харьяа *Жижиг, дунд үйлдвэрийн газрыг* тус тус байгуулсан байна. 2020 онд анх удаа Нийслэлийн Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчдийн хөгжлийн төвийг байгуулсан.
- 2007 онд Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай, 2019 онд Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулиудыг тус тус батлан хэрэгжүүлснээр тухайн салбарын хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн.
- Засгийн газраас тус салбарыг төрийн бодлогоор дэмжих хүрээнд ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх хөтөлбөрийг 4 удаа баталж хэрэгжүүлсэн байна. Үүнд 1999 онд “Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн хөгжлийг дэмжих хөтөлбөр”, 2005 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр (2005-2010)”, 2014 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр (2014-2016)”, 2019 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр (2019-2022)”-ийг тус тус баталжээ.
- Тусгайлан зориулсан дээрх бодлого, хөтөлбөрүүдөөс гадна “Аж үйлдвэрийг хөгжүүлэх талаар төрөөс баримтлах бодлого (2015-2030)”, “Ахуйн үйлчилгээний салбарыг дэмжих үндэсний хөтөлбөр (2020-2024)”, “Хүнс, хөдөө аж ахуйн талаар баримтлах бодлого (2015-2025)”, “Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн салбарт жендэрийн талаар баримтлах бодлого (2018-2025)” зэрэг бодлого, хөтөлбөрийн хүрээнд энэ салбарыг дэмжих бодлого, арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлж байна.
- 2009 оныг “Үйлдвэрлэлийг дэмжих жил”, 2010 оныг “Бизнесийн орчны шинэтгэлийн жил”, 2011 оныг “Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих жил”, 2012 оныг “Өрхийн хөгжлийг дэмжих жил”, 2016 оныг “Дотоодын үйлдвэрлэл, борлуулалтыг дэмжих жил”-ээр тус тус зарлаж тус салбарыг дэмжих арга хэмжээнүүдийг хэрэгжүүлсэн.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

СУДАЛГААНЫ ДЭЛГЭРЭНГҮЙ ХЭСЭГ**МОНГОЛ УЛСЫН ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭНИЙ ТАЛААРХ****ЛАВЛАГАА, МЭДЭЭЛЭЛ****НЭГ. ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ЭРХЛЭГЧДИЙН ТОО ХОЛБОГДОХ ЗАРИМ ТООН МЭДЭЭЛЭЛ**

Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээний салбар нь манай улсын ДНБ үйлдвэрлэлийн 18%-ийг бүрдүүлдэг. Тус салбарт нийт 62.3 мянган ЖДҮ эрхлэгчид, 906.5 мянган ажиллагсадтайгаар үйл ажиллагаа явуулж байна. Энэ нь нийт хөдөлмөрийн зах зээлийн 67.2%-ийг эзэлж байна. Үүнээс 43.2 мянган ЖДҮ эрхлэгч нийслэлд төвлөрч, Улаанбаатар хотын нийт хүн амын 44%-ийг бүрдүүлж байна.

Монгол Улсын Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль анх 2007 онд батлагдсан. Уг хуулиар ажиллагчдын тоо нь 199-өөс дээшгүй бөгөөд 1.5 тэрбум төгрөг хүртэлх жилийн борлуулалтын орлого бүхий үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, худалдаа эрхэлдэг аж ахуйн нэгж (ААН), мөн иргэнийг жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч гэж тодорхойлж байсан. Энэ хуулийн хүрээнд ААН-ээс гадна иргэн ЖДҮ эрхлэх боломжтой байв.

2019 оны 6-р сард Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ батлагдсанаар 2007 оны хууль хүчингүй болсон байна.

Хуулийн шинэчилсэн найруулгад 200 хүртэл ажилтантай, жилийн 2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг аж ахуйн нэгжийг “Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч”-ээр тодорхойлсон.

Энэ хууль Монгол Улсын нутаг дэвсгэрт байнга байрлан үйл ажиллагаа эрхэлдэг улсын бүртгэлд бүртгүүлсэн ашиг олох зорилго бүхий дотоодын жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхэлдэг аж ахуйн нэгжид үйлчилдэг.

Хуулийн 3.2-д заасны дагуу дараах байгууллагууд энэ хуулийн зохицуулалтад хамаарахгүй. Үүнд:

- төрийн бус байгууллага,
- төрийн болон орон нутгийн өмчит, түүний оролцоотой компани,
- улсын төсөвт үйлдвэрийн газар,
- төрийн болон орон нутгийн өмчит аж ахуйн тооцоотой газар,
- гадаад улсын хуулийн этгээд орно.

Хуулийн 5.1-д ААН доорх нөхцөлийг хангасан тохиолдолд ЖДҮ эрхлэгчээр бүртгүүлэх боломжтой. Үүнд:

- "бичил үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч" гэж 10 хүртэл ажилтантай, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, жилийн 300.0 сая төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгж;
- "жижиг үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч" гэж 10-50 хүртэл ажилтантай, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, жилийн 300.0 сая-1.0 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгж;
- "дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч" гэж 50-200 хүртэл ажилтантай, үйлдвэрлэл, худалдаа, үйлчилгээний салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг, жилийн 1.0-2.5 тэрбум төгрөг хүртэл борлуулалтын орлоготой аж ахуйн нэгж.

ЖДҮ эрхлэгчийг ажилтны тоо болон борлуулалтын орлогын хэмжээнээс хамаарч бичил, жижиг, дунд гэж ангилдаг.

Хэрэв ЖДҮ эрхлэгч нь хуулийн дээрх ангиллын нөхцөлийг нэгэн зэрэг хангаагүй тохиолдолд ажилтны тоог голлох үзүүлэлт болгон зохих ангилалд хамааруулахаар зохицуулсан байна.

Хуулийн 7.1-д ЖДҮ эрхлэгчид хамаарахгүй этгээдийн талаар заасан байдаг. ЖДҮ эрхлэгчид хамаарахгүй салбаруудыг эдийн засгийн үйл ажиллагааны салбарын ангиллын дагуу авч үзвэл, 18 салбарын нийт 108 анги байна.²⁰⁹ (Хавсралт 1-ийг үзнэ үү)

Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчид буюу албан бус секторт ажиллагчдыг ЖДҮ эрхлэгчид хамруулахаа больсон. Албан бус сектор гэж хөдөө аж ахуйн бус салбарт орлого олох зорилготойгоор зах зээлд бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээ борлуулдаг өрхийн хоршоологдоогүй ААН буюу хувиараа хөдөлмөр эрхлэгчдийг авч үздэг.

ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо

ЖДҮ эрхлэгчээр бүртгүүлэн тодорхойлолт авсан иргэн, ААН-ийн тоо Жижиг, дунд үйлдвэрийн газраас гаргаж өгснөөр дараах байдалтай байна.

ЖДҮ эрхлэгчээр бүртгүүлсэн ААН, иргэний тоо (2011-2016)

Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Жижиг, дунд үйлдвэрийн бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газарт 2011-2016 онд нийт **2580** ЖДҮ эрхлэгч бүртгэгдсэн байна.²¹⁰

Хүснэгт 1. ЖДҮ эрхлэгчээр бүртгүүлсэн ААН, иргэний тоо (2016-2019)

	Он	Иргэний тоо	ААН-ын тоо	Нийт
2007 оны Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль үйлчлэх хугацаанд	2016	-	117	117
	2017	-	379	379
	2018	-	1034	1034
	2019	269	843	1112

Жич: Жижиг, дунд үйлдвэрийн газраас ЖДҮ эрхлэгч иргэний тоог зөвхөн 2019 оноор гаргаж өгсөн болно.

Эх сурвалж: Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар

2007 оны Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хуульд иргэн болон хуулийн этгээд ЖДҮ эрхлэгчээр бүртгүүлэн тодорхойлолт авах боломжтой байсан.

Тус хуулиар ЖДҮ эрхлэгчид хамаарахгүй үйл ажиллагааны чиглэлд дараах чиглэлүүдийг хамруулсан.

- тамхи, согтууруулах ундааны үйлдвэрлэл;
- төлбөрт таавар, бооцоот тоглоом, эд мөнгөний хонжворт сугалаа;
- банк, банк бус санхүүгийн үйл ажиллагаа, даатгалын үйлчилгээ;

²⁰⁹ Эдийн засгийн хөгжилд жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн оруулж буй хувь нэмэр, 2020, Үндэсний статистикийн хороо, https://1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=Small_and_Medium_Enterprise_-_2020.pdf&ln=Mn

²¹⁰ “ЖИЖИГ ДУНД ҮЙЛДВЭРИЙГ ДЭМЖИХ 2014-2016” хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хийсэн төгсгөлийн шатны хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан, 2017 оны 3-р сарын 29, <https://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/2016jdu.pdf>

- ашигт малтмал эрэх, хайх, ашиглах.

Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль хүчин төгөлдөр үйлчилж байсан 2016-2019 онуудад ЖДҮ эрхлэгчээр бүртгүүлсэн байдал жил ирэх тусам өсөлттэй байгаа нь Хүснэгт 1-ээс харагдаж байна. 2016 онтой харьцуулахад ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо 2017 онд 69.13 %, 2018 онд 88.32 %, 2019 онд 89,48 %-аар тус тус өсчээ.

Хүснэгт 2 . ЖДҮ эрхлэгчээр бүртгүүлсэн ААН, иргэний тоо (2020-2021)

	он	Бичил	Жижиг	Дунд	Нийт
2019 оны Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай хууль хэрэгжиж эхэлснээс хойш	2020	933	165	6	1104
	2021	635	138	11	784

Эх сурвалж: Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар

2019 оны 6-р сард батлагдсан Жижиг, дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгад иргэн ЖДҮ эрхлэгчээс хасагдсан бөгөөд хуулийн 5 дугаар зүйлийн 5.5-д “Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгч нь компани, хоршоо, нөхөрлөлийн хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулна” гэж заасан байдаг.

Хуулийн шинэчилсэн найруулга үйлчилж эхэлснээс хойш ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо 2020 онд өмнөх онтой бараг ижил үзүүлэлттэй байгаа бол 2021 оны хувьд бууралттай (өмнөх оноос 29%-аар) байна. 2016 онтой харьцуулбал 2020 онд ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо 10,6 %-аар, 2021 онд 14,92 %-аар өссөн үзүүлэлттэй гарчээ.

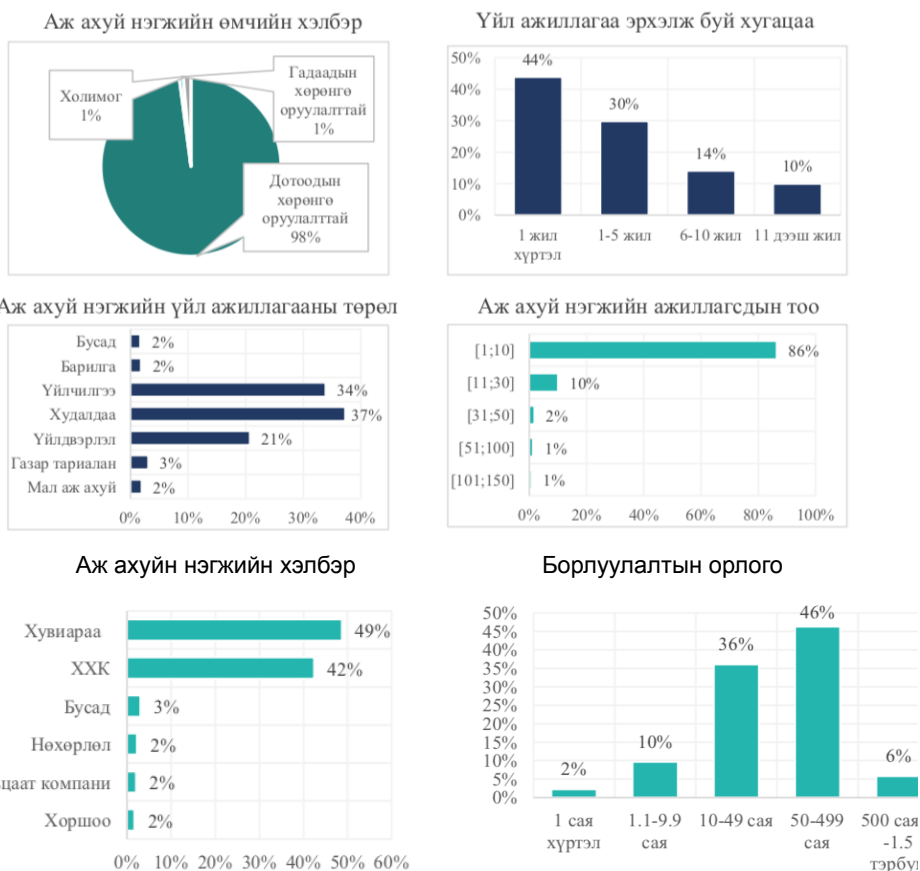
Хүснэгт 2-оос харахад ЖДҮ эрхлэгчид дотроо бичил ЖДҮ эрхлэгчдийн тоо давамгайлж байгаа бөгөөд 2020 онд нийт ЖДҮ эрхлэгчдийн 84,5 хувийг, 2021 онд 80,99 хувийг эзэлж байна.

ЖДҮ-ийн салбарын зарим тоон үзүүлэлт

Монголбанкнаас 2018 онд гаргасан түүвэр судалгаанд тэмдэглэснээр ЖДҮ эрхлэгчдийн ерөнхий мэдээлэл 2018 оны байдлаар дараах үзүүлэлттэй байна. Түүвэр судалгаанд 1922 ЖДҮ эрхлэгчдийг хамруулжээ.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Зураг 1. ЖДҮ эрхлэгчдийн ерөнхий мэдээлэл, 2018 оны байдлаар

Эх сурвалж: Монгол банк, 2018, “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал 2018”

Судалгаанд тэмдэглэснээр ЖДҮ эрхлэгчдийн 98% дотоодын хөрөнгө оруулалттай байна. Үйл ажиллагааны төрлийн хувьд голдуу худалдаа (37%), үйлчилгээ (34%), үйлдвэрлэл (21%) гэсэн 3 салбарт үйл ажиллагаа явуулдаг. Ажиллагсдын тооны хувьд 86% нь 1-10 хүртэл тооны ажилтантай байна.

Түүнчлэн ЖДҮ эрхлэгчдийн бараг тал хувь буюу 49% нь хувиараа, 42% нь ХХК хэлбэртэй бол үлдсэн хэсэг нь нөхөрлөл, хоршоо, ХК болон бусад хэлбэртэй. Борлуулалтын орлогоороо 46% нь 50-499 сая, 36% нь 10-49 сая төгрөгийн орлоготой байна.

Түүнээс гадна ЖДҮ эрхлэгчдийн дөнгөж 5% л гадаад зах зээлд бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээ экспортолдог, харин 95% нь зөвхөн дотоодын зах зээлд бүтээгдэхүүн, үйлчилгээгээ худалдаалдаг.

ХОЁР. ЖИЖИГ, ДУНД ҮЙЛДВЭР, ҮЙЛЧИЛГЭЭ ЭРХЛЭГЧДЭД ҮЗҮҮЛЖ БУЙ ДЭМЖЛЭГҮҮД

ЖДҮ-ийн хөгжилд Засгийн газар, Олон улсын байгууллагууд, Санхүүгийн байгууллагууд болон Төрийн бус байгууллагуудын оролцоо, дэмжлэг чухал үүрэг гүйцэтгэдэг. Төрөөс ЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүгийн болон санхүүгийн бус дэмжлэгүүдийг үзүүлдэг.

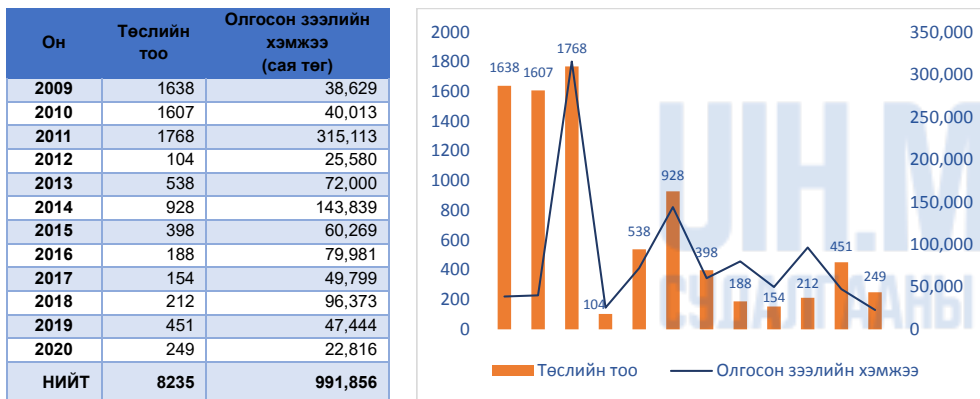
Хүснэгт 3. Төрөөс үзүүлж буй санхүүгийн болон санхүүгийн бус дэмжлэгүүд

Санхүүгийн дэмжлэг	Санхүүгийн бус дэмжлэг
<ul style="list-style-type: none"> Хөнгөлөлттэй зээл олгох Зээлийн хүүгийн хэмжээг бууруулах Зээлийн хүүгийн татаас олгох Тоног төхөөрөмжийн санхүүгийн түрээсийн үйлчилгээ, түрээсийн хүүгийн дэмжлэг үзүүлэх Татварын хөнгөлөлт, чөлөөлөлт үзүүлэх 	<ul style="list-style-type: none"> Бүтээгдэхүүн, ажил, үйлчилгээний борлуулалтад төрийн худалдан авалтаар дэмжлэг үзүүлэх Экспортыг нэмэгдүүлэх, импортыг орлох өрсөлдөх чадвартай бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл, үйлчилгээг дэмжих Кластерын хэлбэрээр үйл ажиллагаа явуулдаг жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчийг тухайн орон нутаг дахь түүхий эдийн болон ажиллах хүчний нөөц, чадавх бусад онцлогоос хамааран дэмжлэг үзүүлэх Хүний нөөцийн чадавхыг нэмэгдүүлэх, сургах, давтан сургах тогтолцоог хөгжүүлэх Бизнесийн зөвлөх үйлчилгээ үзүүлэх Шинэ бүтээгдэхүүн хөгжүүлэх, бүтээмжийг нэмэгдүүлэх судалгааг дэмжих Гадаад, дотоод зах зээлд нэвтрэхэд дэмжлэг үзүүлэх

Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас олгосон зээл

2009-2020 онуудад нийтдээ ЖДҮ эрхлэгчдээс ирүүлсэн 8235 төсөлд 991,856 сая төгрөгийн зээлийг ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх сангаас олгосон байна. 2011 онд хамгийн их буюу 1768 төсөлд зээл олгосон бол 2012 онд хамгийн бага буюу 104 төсөлд зээл олгосон байна.

Хүснэгт 4. Зээлд хамрагдсан төслийн тоо болон олгосон зээлийн хэмжээ (2009-2020 он)

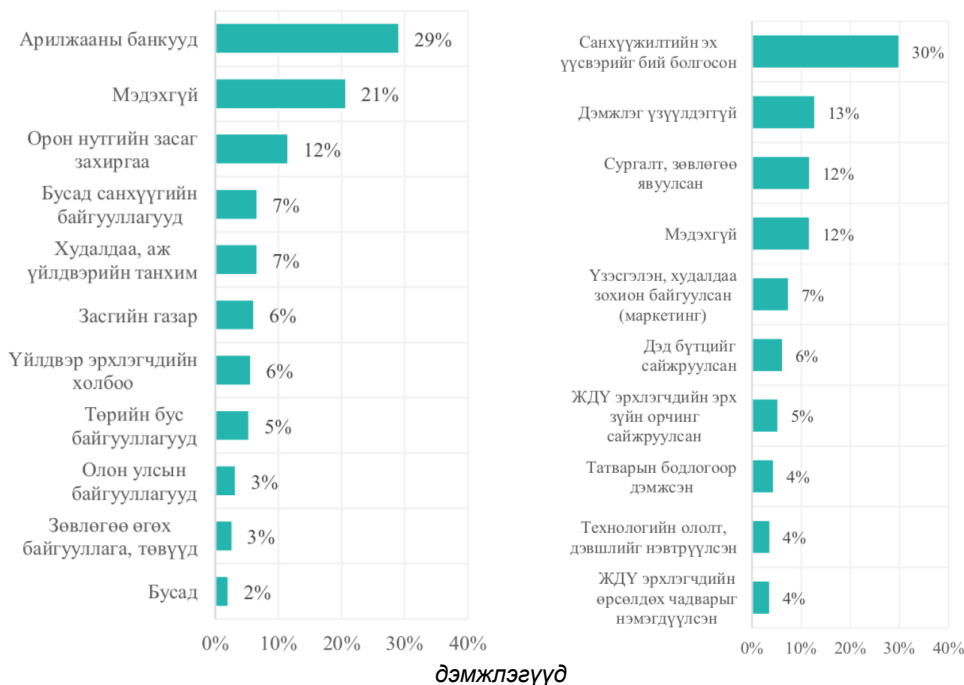
Эх сурвалж: Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар

2021 оны хувьд тус сангаас зээл олгогдоогүй байна. Засгийн газраас хэрэгжүүлж буй "Эдийн засгаа сэргээх 10 их наядын цогц төлөвлөгөө"-нд ажлын байр болон ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжих 2 их наядын зээл олгохоор тусгасан учраас давхардуулсан арга хэмжээ авах шаардлагагүй гэж үзжээ.

ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжигч байгууллагууд болон ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгүүд

Монголбанкны түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчид дараах байгууллагуудыг үйл ажиллагаа явуулахад дэмжлэг үзүүлдэг байгууллагаар нэрлэсэн байна.

Зураг 2. ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй байгууллагууд, ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй

а. ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжиж буй байгууллагууд

б. ЖДҮ эрхлэгчдэд үзүүлж буй дэмжлэгийн хэлбэрүүд

Эх сурвалж: Монгол банк, 2018, “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал 2018”

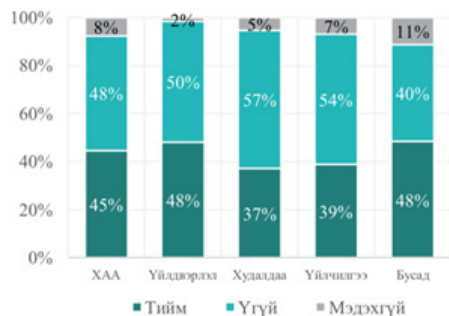
Дэмжлэг үзүүлэгч байгууллагуудын зүгээс Зураг 2.б-д харуулсан дэмжлэгүүдийг үзүүлдэг бөгөөд дийлэнхдээ сургалт явуулах, үзэсгэлэн худалдаа зохион байгуулах, дэд бүтцийг сайжруулах зэрэг дэмжлэгүүдийг түлхүү үзүүлж байна. Харин өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэх, технологийн дэвшлийг нэвтрүүлэх болон татварын бодлогоор дэмжих зэрэг дэмжлэгүүдийг хамгийн бага үзүүлдэг гэж ЖДҮ эрхлэгчид үзжээ.

Санхүүжилтийн байдал

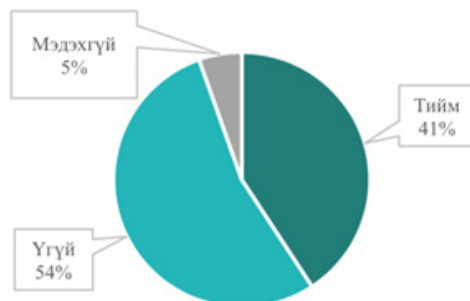
ЖДҮ эрхлэхэд санхүүжилтийн асуудал маш чухал байдаг. Монголбанкны түүвэр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн 41% нь санхүүжилт авсан бол 54% аваагүй байна.

Зураг 3. ЖДҮ эрхлэгчдийн санхүүжилтийн байдал, 2018 он

Санхүүжилт авсан байдал

Санхүүжилт авсан байдал, салбараар

Санхүүжилт аваагүй шалтгаан

Санхүүжилтийн эх үүсвэр

Санхүүжилт аваагүй шалтгаан, салбараар

Зээлийн нөхцөл хатуу байсан шалтгаан

Эх сурвалж: Монгол банк, 2018, “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал 2018”

ЖДҮ эрхлэгчдийн хувьд санхүүжилтийн гол эх үүсвэр банкны зээл (76%) байгаа нь харагдаж байна. Түүнээс гадна хөнгөлөлттэй зээл, Банк бус санхүүгийн байгууллагын зээл, найз нөхөд, хамаатан саднаас зээл авах замаар санхүүжилтийнхээ асуудлыг шийдвэрлэж байна.

Монголбанкны түүвэр судалгаанд тэмдэглэснээр судалгаанд хамрагдсан ЖДҮ эрхлэгчдийн талаас илүү хувь (54%) нь зээл болон бусад хэлбэрээр санхүүжилт аваагүй байна. Тэдгээрийн ихэнх буюу 70 орчим хувьд нь зээлийн хэрэгцээ байгаагүй, харин 30 орчим хувь нь зээлийн нөхцөл хангаагүй, хангасан боловч банкны зээлийн нөхцөлийг хэт хатуу шалтгааны улмаас санхүүжилт аваагүй байна.

ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх зорилгоор хэрэгжүүлсэн бодлого хөтөлбөрүүд

Төрөөс ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх, бизнесийн орчинг сайжруулах зорилгоор дараах бодлого, хөтөлбөрүүдийг хэрэгжүүлсэн байна.

- 1999 онд Жижиг, дунд аж ахуйн нэгжийн хөгжлийг дэмжих хөтөлбөрийг баталж 2004 он хүртэл хэрэгжүүлсэн.
- 2005 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр (2005-2010)” батлагдаж 2010 он хүртэл хэрэгжсэн.
- 2007 онд анх удаа Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль батлагдсан.
- 2009 оныг “Үйлдвэрлэлийг дэмжих жил”, 2010 оныг “Бизнесийн орчны шинэтгэлийн жил”, 2011 оныг “Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих жил”, 2012 оныг “Өрхийн хөгжлийг дэмжих жил”-ээр тус тус зарласан.
- 2014 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр (2014-2016)”-ийг баталсан байна. Уг хөтөлбөрийн хүрээнд 2016 оныг “Дотоодын үйлдвэрлэл, борлуулалтыг дэмжих жил”-ээр зарласан.
- 2014 онд Ахуйн үйлчилгээний салбарыг дэмжих үндэсний хөтөлбөр батлагдсан.
- 2019 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр 2019-2022”-ыг баталсан.
- 2019 онд Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хууль /шинэчилсэн найруулга/ батлагдсан.
- 2020 оны 08 дугаар сарын 12-ны өдрийн Засгийн газрын 49 дүгээр тогтоолоор Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангийн ажлын албыг Хүнс, хөдөө аж ахуй, хөнгөн үйлдвэрийн яамны Жижиг, дунд үйлдвэр, хоршооны бодлогын хэрэгжилтийг зохицуулах газартай нэгтгэн Засгийн газрын хэрэгжүүлэгч агентлаг - “Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар”-ыг байгуулсан.
- 2020 онд Азийн хөгжлийн банк, Европын хөрөнгө оруулалтын банк, НЗДТГ хамтран анх удаа Нийслэлийн Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчдийн хөгжлийн төвийг байгуулсан.

Засгийн газраас 2005, 2014, 2019 онуудад баталж хэрэгжүүлсэн Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөрүүд, тэдгээрийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн зарим арга хэмжээнүүдийн талаар авч үзвэл: Aguzubillahiminashaitannirajimbissmillahirahmanirahim

2005 оны “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр (2005-2010)”-ийн хэрэгжилт

“Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр (2005-2010)”-ийг Засгийн газрын 2005 оны 04 дүгээр сарын 01-ний өдрийн 64 дүгээр тогтоолоор баталсан. Хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн зарим арга хэмжээнүүд:

- Засгийн газраас ЖДҮ-ийн талаар баримтлах бодлого, үндсэн чиглэлийг тогтоож, энэ хүрээнд 2007 онд Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хуулийг батлан гаргаж, 2006 онд Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сан, 2009 онд Жижиг, дунд үйлдвэрийн газар байгуулсан байна.
- 2009 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих хөтөлбөр”-ийг дахин шинэчлэн баталсан.
- 2009 оныг “Үйлдвэрлэлийг дэмжих жил” болгон зарлаж, энэ онд Засгийн газраас “Орон нутагт үйлдвэрлэл хөгжүүлэх чиглэл”, “Монгол улсыг үйлдвэржүүлэх хөтөлбөр”-ийг тус тус баталсан байна.
- 2009 онд улсын төсвөөс ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжих чиглэлээр 30,8 тэрбум төгрөгийн эх үүсвэр баталж хуваарийн дагуу аймаг, нийслэлийн “Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сан”-д байршуулан сарын 1 хувийн хүүтэй, 3 жил хүртэл хугацаатайгаар гэрээ байгуулсан арилжааны банкуудаар дамжуулан олгожээ. Үүний үр дүнд нийслэлд 885, орон нутагт 3537 ажлын байр нэмэгдэж улсын хэмжээнд нийт 5502 хүн шинээр ажлын байртай болсон ба нийт 18,7 мянган ажлын байр хадгалагдсан.
- Жижиг, дунд үйлдвэрийн тоног төхөөрөмжийг гаалийн болон НӨАТ-аас чөлөөлөх тухай хуулийг 2009 онд баталж хэрэгжүүлсэн. Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжиж ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, импортыг орлох, экспортыг дэмжсэн бүтээгдэхүүн үйлдвэрлэх зорилгоор импортоор оруулж байгаа жижиг, дунд үйлдвэрийн үйлдвэрлэлийн зориулалт бүхий тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг 2012 оны 12 дугаар сарын 31-ний өдрийг хүртэлх хугацаанд гаалийн албан татвар болон НӨАТ-аас чөлөөлөх тухай хууль гарсан нь үйлдвэрлэгчдэд чухал ач холбогдолтой, цаг үеэ олсон арга хэмжээ байв. Энэ хүрээнд 683 төрлийн тоног төхөөрөмжийн жагсаалтыг Засгийн газрын 2009 оны 316 дугаар тогтоолоор гаргасан байна.
- Төрөөс ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх, бизнесийн орчинг сайжруулах зорилгоор 2009 оныг “Үйлдвэрлэлийг дэмжих жил”-ээр зарласнаас гадна 2010 оныг “Бизнесийн орчны шинэтгэлийн жил”-ээр зарласан. 2009-2010 онуудад ЖДҮ-ийг дэмжих зориулалтаар 60.8 тэрбум төгрөгийг улсын төсвөөс хуваарилж зээл хэлбэрээр санхүүжилт олгосон.
- Хөтөлбөрийг хэрэгжүүлэх хүрээнд төрөөс ЖДҮ эрхлэгчдэд санхүүгийн дэмжлэг үзүүлж ажилласан. Тухайлбал: 2005-2006 онуудад тус бүр 1 тэрбум, 2010 онд ЖДҮ-ийг дэмжихээр 30,8 тэрбум төгрөгийг улсын төсвөөс гаргаж санхүүгийн дэмжлэг үзүүлжээ.
- 2010 онд ЖДҮ-үүдэд зориулж олгох 25 сая ам.долларын зээлд АНУ-ын “Олон улсын хамтын ажиллагааны хөгжлийн зээлийн хөтөлбөр”-өөс баталгаа гаргасан. Мөн онд Европын комиссоос манай улсын ЖДҮ-ийн салбарын хөгжлийг дэмжих, өрсөлдөх чадварыг нэмэгдүүлэхээр 4 сая еврогийн буцалтгүй тусламжийг олгохоор болсон.
- 2010 онд Монгол Улсын ЖДҮ-ийг хөгжүүлэх үүднээс Япон Улсын Засгийн газраас 75 тэрбум төгрөгийн санхүүжилтийг 2 үе шаттайгаар хийхээр болсон.

2014 оны “Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр (2014-2016)”-ийн хэрэгжилт

“Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийг дэмжих хөтөлбөр (2014-2016)” Засгийн газрын 2014 оны 278 дугаар тогтоолоор батлагдсан.

Хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн зарим арга хэмжээнүүд.²¹¹

- 2015 онд Нэмэгдсэн өртөгийн албан татварын тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгаар НӨАТ суутган төлөгчөөр бүртгүүлэх босго 10 сая төгрөг байсныг 50 сая төгрөг болгосон.
- Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварын тухай хуульд нэмэлт, өөрчлөлт оруулснаар нийслэл хотоос 500 км, 1000 км алслагдсан аймгийн ААН-ийн Аж ахуйн нэгжийн орлогын албан татварыг 50%, 90%-аар тус тус хөнгөлсөн.
- ЖДҮ-ийн ажлын байрыг нэмэгдүүлэх, импортоор орж ирэх ЖДҮ-ийн үйлдвэрлэлийн зориулалт бүхий тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгслийг гаалийн албан татвар, нэмэгдсэн өртгийн албан татвараас чөлөөлөх тухай хуулийг 2009 оны 07-р сарын 16-ны өдөр баталж, 2013 оны 12-р сарын 31-ний өдрийг хүртэл мөрдсөн. 2014 оны 6-р сарын 06-ны өдөр сунгаж, 2016 оны 12-р сарын 31-ний өдөр хүртэл үйлчилжээ. Засгийн газрын 2009 оны 316 дугаар, 2011 оны 100 дугаар, 2012 оны 193 дугаар тогтоолуудаар 2009-2013 онуудад 37 нэрийн 1065 төрлийн тоног төхөөрөмж, сэлбэг хэрэгсэл, 2014 оны шинэчлэн баталсан төхөөрөмжийг гаалийн болон НӨАТ-аас чөлөөлсөн байна. Үүний үр дүнд 2009-2013 онуудад нийт 14074 иргэн, ААН, 2014-2016 онуудад нийт 6057 иргэн, ААН чөлөөлөлтөд хамрагджээ. Хариуцлагын хэлбэрээр нь авч үзвэл 92% нь ААН, 0,5% нь иргэн, 7,5% нь бусад (төрийн байгууллага, их дээд сургууль, Мэргэжлийн сургалт, үйлдвэрлэлийн төв, ТББ, төлөөлөгчийн газар, хоршоо нөхөрлөл) байна.
- Гаалийн болон НӨАТ-ын чөлөөлөлтийн хуулиуд хэрэгжсэнээр арьс ширэн, ноос ноолууран, нэхмэл бүтээгдэхүүний экспорт нэмэгдэж, нийт экспортод 2013 онд 16%, 2014 онд 15%, 2015 онд 20%-ийг тус тус эзэлжээ.
- Татварын бодлогоор дэмжсэний үр дүнд 2009-2016 оны хооронд давхардсан тоогоор 20,1 мянган иргэн, хуулийн этгээд нийт 37,5 тэрбум төгрөгийн гаалийн, 78,8 тэрбум төгрөгийн НӨАТ-ын хөнгөлөлт эдэлсэн байна.
- Жижиг, дунд үйлдвэрүүд тоног төхөөрөмжийн шинэчлэл хийснээр бүтээгдэхүүний өрсөлдөх чадвар сайжирч, үйлдвэрлэлийн бүтээмж 20-30%, борлуулалт 10-20%-аар нэмэгджээ.
- Бизнес инкубацийн үйлчилгээнд²¹² Хөдөлмөр эрхлэлтийн үйлчилгээний төвөөс зарлагдсан тендерт 19-н Бизнес инкубаторын төв шалгарч нийт 672,50 сая төгрөгийн санхүүжилт авсан. Үүнээс 178 иргэн 176,27 сая төгрөгийн үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, түрээсийн байрны хөнгөлөлт авсан. 141 иргэн, ААН 155,55 сая төгрөгийн тоног төхөөрөмжийн түрээсийн хөнгөлөлтийг эдэлсэн. Борлуулалтын сүлжээ, түншлэлийн харилцаа холбоо тогтооход 153 иргэн, ААН-д 158,24 сая төгрөгийн дэмжлэг үзүүлсэн байна. Үзэсгэлэн яармагт оролцоход 145 иргэн, ААН-д 124,38 сая төгрөгийн дэмжлэг, 149 иргэн, ААН-д 580,57 сая төгрөгийн зөвлөх үйлчилгээний дэмжлэгийг тус тус үзүүлсэн.
- Зээлийн батлан даалтын сангийн тухай хууль батлагдсанаар 2012-2016 онд 441 зээлдэгчийн 95,3 тэрбум төгрөгийн зээлд 39,1 тэрбум төгрөгийн батлан даалт гарган зээл авах боломжийг бүрдүүлж, батлан даалтын хүртээмжийн хувьд нийт батлан даалтын 79,6 % нь Улаанбаатар хотод 20,4 % нь орон нутгийн зээлд гаргасан.

²¹¹ “Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих” хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хийсэн төгсгөлийн шатны хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан, <https://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/2016jdu.pdf>

- ЖДҮ эрхлэгчдэд бага хүүтэй, урт хугацаатай зээлийн дэмжлэгийг үзүүлэх эргэлтийн санг бүрдүүлэн, тус сангаар дамжуулан 2009-2016 оны хугацаанд нийт 745,5 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээлийг олгожээ. Үүний 83,5 хувийг эргэлтийн хөрөнгөө нэмэгдүүлэх, тоног төхөөрөмж худалдан авахад зарцуулсан ба тухайн аж ахуйн нэгжийн ажлын байр, үйлдвэрлэлийн хүчин чадал нь нэмэгдсэн, дэвшилтэт техник, технологи нэвтрүүлсэн, шинэ бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ бий болгосон, зах зээлээ өргөтгөснөөр борлуулалтын орлого нь дунджаар 20-30 % нэмэгдсэн үр дүнд хүрсэн байна.
- 2011 оноос эхлэн Сум хөгжүүлэх сангаар дамжуулан жижиг, дунд үйлдвэрлэл эрхлэгчдэд 1-3 хувийн хүүтэй, 3 жилийн хугацаатай хөнгөлөлттэй зээл олгосон. Үүний үр дүнд орон нутагт 9272 үйлдвэр, цех шинээр байгуулагдаж, 13909 үйлдвэр, цех үйл ажиллагаагаа өргөтгөж, улсын хэмжээнд 32,9 мянган ажлын байр нэмэгдэн, 20,7 мянган ажлын байр хадгалагдаж үлдсэн байна.
- Японы “Жижиг дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх, Байгаль орчныг хамгаалах хоёр үе шаттай зээлийн төсөл”, Европын сэргээн босголт хөгжлийн банкны санхүүжилтээр “Жижиг, дунд үйлдвэрийг чадавхжуулах” зэрэг төслийг хэрэгжүүлсэн.
- Төрийн өмчийн худалдан авалтад дотоодын бүтээгдэхүүний эзлэх хэмжээг нэмэгдүүлэх зорилгоор ХХААХҮЯ-наас Төрийн өмчийн бодлого, зохицуулалтын газартай хамтран ажиллах Санамж бичгийг 2016 оны 10 дугаар сард байгуулснаар ЖДҮ эрхлэгчдэд бараа, бүтээгдэхүүнээ борлуулах боломжийг нэмэгдүүлжээ.

2019 онд “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих үндэсний хөтөлбөр (2019-2022)” хөтөлбөрийн хүрээнд хэрэгжүүлсэн зарим арга хэмжээнүүд (2021 оны байдлаар):

- Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангийн зээлийг арилжааны банкаар дамжуулан олгож хүүг бууруулах хүрээнд Засгийн газрын 2020 оны 113 дугаар тогтоолоор батлагдсан журамд заасан шаардлагыг хангасан банкуудаар (Хаан банк, Худалдаа хөгжлийн банк, Богд банк, Төрийн банк) дамжуулан зээлийн хүүг 4.4%-5.6% байхаар зээлийн ерөнхий нөхцөлд тусгасан. Ингэснээр 7%-8%-тай байсан хүүг бууруулсан байна.
- Зээлийн батлан даалтын санд 2020 онд 128 харилцагч 52.1 тэрбум төгрөгийн зээлд 26 тэрбум төгрөгийн батлан даалт гаргуулахаар хүсэлт ирүүлснээс 65 харилцагчийн 24.5 тэрбум төгрөгийн зээлд 12.4 тэрбум төгрөгийн батлан даалт гаргасан байна.
- Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сантай шууд гэрээ байгуулсан, хэвийн зээлдэгчдийн зээлийн гэрээний дагуу 2020 оны 3 дугаар сарын 01-ний өдрөөс 06 дугаар сарын 30-ны хооронд 131 зээлдэгчийн төлвөл зохих 3,1 тэрбум төгрөгийн зээлийн үндсэн төлбөрийг түр хугацаагаар хойшлуулж, дээрх хугацаанд алданги тооцохгүй байх зэрэг арга хэмжээг хэрэгжүүлсэн.
- Бараа, бүтээгдэхүүний шууд борлуулалтын цэгийн тоог нэмэгдүүлэх хүрээнд бичил, жижиг дунд үйлдвэрлэл, үйлчилгээ, эрхлэгчдийн үйлдвэрлэсэн бүтээгдэхүүн үйлчилгээ болон бренд бүтээгдэхүүнийг шууд худалдаалах төвийг сумдад байгуулах зорилгоор Улсын хэмжээнд бараа, бүтээгдэхүүний шууд борлуулалтын 64 цэгийг бий болгосон.

²¹² Бизнес инкубацийн үйлчилгээ нь жижиг үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэгч болон эрхлэхийг хүссэн иргэнд үйлдвэрлэл, үйлчилгээний байр, мэдээллээр хангах, мэргэжлийн зөвлөгөө өгөх чиглэлээр дэмжлэг үзүүлж аж ахуй эрхлэх таатай орчин бүрдүүлэх зорилготой.

- Бараа бүтээгдэхүүний борлуулалт нь уламжлалт байдлаас цахим худалдаа руу эрчимтэй шилжиж байгаатай холбогдуулан жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчдэд энэ талын мэдлэг, мэдээлэл өгөх, худалдааг цахимжуулах талаарх сургалтуудыг Жижиг, дунд үйлдвэрийн газраас болон олон улсын төсөл хөтөлбөрүүдийн дэмжлэгтэйгээр хийж нийт 20 гаруй мянган ЖДҮ эрхлэгчдийг хамруулсан.
- “Монголд үйлдвэрлэв” үзэсгэлэн 2020.02.11-02.15-ны өдрүүдэд зохион байгуулагдаж, үүнд эрдэм шинжилгээ, судалгааны байгууллага, ноос ноолуур, арьс шир, эрүүл мэнд, хүнсний салбарын үйлдвэрлэл эрхлэгч 40 гаруй байгууллагын төлөөлөл оролцож 44,0 сая төгрөгийн борлуулалт хийсэн.
- 2020 оны төрийн худалдан авах ажиллагааны хүрээнд нийт үнийн дүнгийн 98.1 % буюу 325.9 тэрбум төгрөгөөр “Дотоодын үйлдвэрээс худалдан авах чанар стандартын шаардлага хангасан, тохирлын баталгаатай барааны жагсаалт”-д багтсан бараа, бүтээгдэхүүнийг худалдан авсан байна.
- Орон нутгийн жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчдийн бие даасан, бүтээлч байдлыг дэмжиж, өрсөлдөх чадварыг сайжруулан шинэ ажлын байр бий болгох зорилгоор Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас 2020 онд нийт 249 төсөлд 22,8 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгож 1497 ажлын байр шинээр бий болгосон бол Сум хөгжүүлэх сангаар дамжуулан 1925 төсөлд 11,7 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээл олгож 2340 ажлын байр, Зээлийн батлан даалтын сан, Азийн хөгжлийн банк, Японы олон улсын хамтын ажиллагааны байгууллага Жайка зэрэг төрийн болон олон улсын төсөл хөтөлбөрүүдээр дамжуулан нийт 103 төсөлд 47,9 тэрбум төгрөгийн зээл олгож 715 ажлын байр шинээр бий болгосон байна.
- ЖДҮ эрхлэгчдийн зээлийн эрсдэлийг бууруулах зорилгоор Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангаас 2019-2021 онуудад нийт 399 жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчийг даатгалд хамруулсан байна.
- 2019-2020 онд Жижиг, дунд үйлдвэр эрхлэгчдэд тоног төхөөрөмж лизингээр олгох ажлын хүрээнд сангийн эргэлтийн хөрөнгөд бүртгэлтэй тоног төхөөрөмжүүдээс нийт 71.0 сая төгрөгийн үнэ бүхий тоног төхөөрөмжийг 15 иргэн, аж ахуйн нэгжид хөнгөлөлттэй үнээр олгосон.
- ЖДҮ-ийн менежментийн үйл ажиллагааг дэмжих, өрсөлдөх чадварыг бэхжүүлэх, гарааны бизнесийг хөгжүүлэх чиглэлээр орон нутагт ХЭДСан, BEST хөтөлбөр, Сум хөгжүүлэх сангаас 677 иргэн, гарааны бизнес эрхлэгчдэд нийт 5,25 тэрбум төгрөгийн хөнгөлөлттэй зээлд хамруулж, нийт 1485 ажлын байрыг шинээр бий болгосон.
- 2021 онд Засгийн газраас хэрэгжүүлсэн "Эрүүл мэндээ хамгаалж, эдийн засгаа сэргээх 10 их наяд төгрөгийн цогц төлөвлөгөө"-ний хүрээнд 24867 зээлдэгч /иргэн 19361, ААН 5501/-ийн 1,908 тэрбум төгрөгийн зээл Арилжааны банкнаас олгогдож, 206 ЖДҮ Эрхлэгчдийн 70.0 орчим тэрбум төгрөгийн зээлд 28.0 тэрбум төгрөгийн батлан даалт гаргасны үр дүнд нийт 1040 ажлын байр хадгалагдсан байна.
- Жижиг, дунд үйлдвэрийг хөгжүүлэх сангийн зээлийн бүтээгдэхүүнийг төрөлжүүлэх чиглэлээр сангийн зээлийн бүтээгдэхүүнийг дараах байдлаар багцлан төрөлжүүлсэн. Үүнд: 1. Жижиг, дунд зээлийн багц 2. Бичил зээлийн багц 3. Орон нутгийн зээлийн багцыг гаргасан. Энэ хүрээнд 2020 онд Жижиг, дунд үйлдвэрийн газраас нийт 249 төслийн 22,8 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт хийгдсэн.

- Арилжааны банкны зээлийн хүүг бууруулах чиглэлээр 2020 оны 4 дүгээр улиралд 230 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт, 2021 оны 1 дүгээр улиралд нэмж 250 тэрбум төгрөгийн санхүүжилт банкуудад олгосон. Энэ нь тус салбарт үйл ажиллагаа эрхэлж буй ААН-үүдийн эх үүсвэрийн зардлыг 10.5 % болгон, зах зээлийн хүүнээс 6-7 нэгж хувиар бууруулж, хугацааг уртасгах, зээлдэгчийн хүсэлтээр үндсэн төлбөрөөс эхний 6 сард чөлөөлөгдөх боломжийг олгосон.
- 2021 оны байдлаар орон нутгийн түвшинд 13 аймагт 32 нэр төрлийн стандартын шаардлага хангасан бараа бүтээгдэхүүнийг шинээр үйлдвэрлэн зах зээлд нэвтрүүлсэн.
- 2021 оны байдлаар Жижиг, дунд үйлдвэрийн кластер байгуулах зорилтын хүрээнд Баян-Өлгий аймагт ноос угаах, самнах, самнасан ноосоор ноосон утас бэлдүүлэх, ноосон шаахай, аравч, цүнх, түрийвч болон төрөл бүрийн бэлэг дурсгалын зүйл үйлдвэрлэх чиглэлээр, Баянхонгор аймагт улсын төсвөөс Хөдөө аж ахуйн, үйлдвэрлэлийн кластер байгуулах чиглэлээр Ингэний сүүний үйлдвэрлэл, Мах, ногооны зоорь бойны газар, Дархан-Уул аймгийн Дархан Үйлдвэрлэл технологийн паркийн 1-р бүсэд Дархан арьс ширний цогцолбор төв шинээр байгуулагдсан.
- Жижиг, дунд үйлдвэрийн газраас “Нэг суурин - Нэг бүтээгдэхүүн” аяны хүрээнд 32 брэнд бүтээгдэхүүн шинээр үйлдвэрлэгдэж, 3100 гаруй шинэ ажлын байр бий болсон байна.

Эдгээрээс гадна ЖДҮ эрхлэгчдийг дэмжих зорилгоор гарааны бизнесийг дэмжих, ЖДҮ эрхлэгчдийн бизнесийн үйл ажиллагааг таниулан сурталчлах, кластер хөгжүүлэх, ЖДҮ эрхлэгчдийг гадаад, дотоодын үзэсгэлэн худалдаанд оролцуулах, сургалт зохион байгуулах, зөвлөгөө өгөх болон бусад арга хэмжээнүүдийг зохион байгуулан хэрэгжүүлж байна.

2019 оны Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулиар иргэнийг ЖДҮ эрхлэгчид хамруулахаа больсон. Учир нь Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хуульд бичил үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчийн ойлголтыг тусгасан нь салбарын бодлогын уялдаа алдагдахад хүргэж байна гэж үзсэн тул Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай хуулийн үйлчлэх хүрээнээс иргэнийг хасаж, Хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих тухай хуулиар иргэний хөдөлмөр эрхлэлтийг дэмжих, улмаар үйл ажиллагаагаа өргөжүүлэн компани, хоршоо байгуулах замаар ЖДҮ-ийн дэмжлэгт хамрагддаг байхаар зохицуулжээ.

UIH.MN
СУДАЛГААНЫ САН

Хавсралт 1. Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээ эрхлэгчид хамаарахгүй үйл ажиллагааны чиглэл, тусгай зөвшөөрөл

- 1) Барьцаалан зээлдүүлэх үйлчилгээ;
- 2) Зуучлалын үйлчилгээ;
- 3) Хууль зүйн зөвлөх үйлчилгээ;
- 4) Худалдаа, үйлчилгээний сүлжээ;
- 5) ХАДГАЛАМЖ, ЗЭЭЛИЙН ХОРШООНЫ ТУХАЙ ХУУЛИЙН
  - 13.4.Хадгаламж, зээлийн хоршоо нь Хорооноос олгосон тусгай зөвшөөрлийн үндсэн дээр мөнгөн хадгаламж, зээлийн үйл ажиллагааг эрхэлнэ.
  - 13.5.Хадгаламж, зээлийн хоршоо нь Хорооноос зөвшөөрсөн, хууль тогтоомжоор хориглоогүй санхүүгийн бусад ажил, үйлчилгээг эрхэлж болно.
- 6) Ашигт малтмал хайх, газрын гадаргуу, түүний хэвлий, хүдрийн овоолго, хаягдал, байгалийн уснаас ашигт малтмал ялган авах, олборлох, түүний ашигт агуулгыг нэмэгдүүлэх, баяжуулах, боловсруулах.
- 7) АЖ АХУЙН ҮЙЛ АЖИЛЛАГААНЫ ТУСГАЙ ЗӨВШӨӨРЛИЙН ТУХАЙ ХУУЛИЙН:

15 дугаар зүйл. Тусгай зөвшөөрөлтэйгээр эрхлэх:

15.2 Банкны үйл ажиллагааны чиглэлээр:

- 15.2.1. банк байгуулах, банкны үйл ажиллагаа эрхлэх

15.3 Банкнаас бусад санхүүгийн үйл ажиллагааны чиглэлээр:

- 15.3.1. банк бус санхүүгийн үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.3.2. арилжааны даатгалын үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.3.3. даатгалын мэргэжлийн оролцогчийн үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.3.4. банкнаас бусад этгээд хадгаламж, зээлийн үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.3.5.үнэт цаасны зах зээлд зохицуулалттай үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.3.6.хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаас гаргах.
- 15.3.7.барьцаат үнэт цаасны хөрөнгийн багцын бүртгэлийг хянагчийн үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.3.8.хөрөнгөөр баталгаажсан үнэт цаастай холбоотойгоор хөрөнгө итгэмжлэн удирдах үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.3.9.зээлийн мэдээллийн үйл ажиллагаа эрхлэх.

15.4 Санхүү, эдийн засгийн чиглэлээр:

- 15.4.1. нийгмийн даатгалын үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.4.2. аудитын үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.4.3. үнэт цаас үйлдвэрлэх.
- 15.4.4. эд мөнгөний хонжворт сугалаа гаргах.
- 15.4.7. гаалийн зуучлагчийн үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.4.8. гаалийн баталгаат бүсэд үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.4.9. хөрөнгийн үнэлгээ хийх.
- 15.4.10.татварын мэргэшсэн зөвлөх үйлчилгээ эрхлэх.

15.5.Хууль зүйн чиглэлээр:

- 15.5.2.галт зэвсэг, сум импортлох, нийтэд худалдах.
- 15.5.3.галт зэвсэг, галт зэвсэгтэй адилтгах хэрэгсэл үйлдвэрлэх.
- 15.5.4.галт зэвсгийн сум үйлдвэрлэх, дахин цэнэглэх.
- 15.5.5.галт зэвсгийн сум импортлох, нийтэд худалдах.
- 15.5.6.галт зэвсэг, сум ашиглан спорт-сургалтын үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.5.7.хуулийн этгээд харуул хамгаалалтын үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.5.8.төлбөрт таавар, бооцоот тоглоомын үйл ажиллагаа эрхлэх.
- 15.5.9.тамга, тэмдэг үйлдвэрлэх.
- 15.5.10 архивын баримт хадгалах үйлчилгээ эрхлэх.

15.6. Байгаль орчны чиглэлээр:

- 15.6.1. озон задалдаг бодис, түүнийг агуулсан бүтээгдэхүүнийг импортлох, худалдах, ашиглах.
- 15.6.2. тэсэрч, дэлбэрэхээс бусад химийн хорт болон аюултай бодис үйлдвэрлэх.

15.6.3. тэсэрч дэлбэрэхээс бусад химийн хорт болон аюултай бодис импортлох, экспортлох, хил дамжуулан тээвэрлэх, ашиглах, худалдах, устгах.

15.6.5. стандартаар хүлцэх хэмжээг нь тогтоогоогүй бохирдуулах бодис агаарт гаргах.

15.6.6. байгаль орчинд нөлөөлөх байдлын нарийвчилсан үнэлгээ хийх.

15.6.7. байгаль орчинд онцгой хор хөнөөл учруулж болзошгүй нөлөө бүхий химийн хорт болон аюултай бодис импортлох, худалдах, үйлчилгээ эрхлэх.

15.7. Боловсрол, соёл, шинжлэх ухааны чиглэлээр:

15.7.1. их сургууль, дээд сургууль, коллежийн үйл ажиллагаа эрхлэх.

15.7.2. магистр, докторын зэрэг олгох сургалт эрхлэх.

15.7.3. түүх, соёлын хосгүй үнэт, үнэт дурсгалт зүйлсийг улсын хилээр нэвтрүүлэх.

15.7.4. дээд боловсролын шинэ мэргэжлээр сургалт явуулах.

15.7.5. мэргэжлийн боловсрол, сургалтын үйл ажиллагаа эрхлэх.

15.7.6. мэргэжлийн боловсрол, сургалтын шинэ мэргэжлээр сургалт явуулах.

15.7.7. гадаад улсад боловсрол эзэмшүүлэх, сургалтад хамруулахад зуучлах үйлчилгээ.

15.7.8. олон улсын хөтөлбөрийн сургалттай ерөнхий боловсролын сургууль болон ерөнхий боловсролын лаборатори сургуулийг байгуулах.

15.7.9. гадаадын хөрөнгө оруулалттай цэцэрлэг, сургууль байгуулах.

15.7.10. соёлын өвийг сэргээн засварлах, палеонтологи, археологийн хайгуул, малтлага, судалгаа хийх.

15.8. Түлш, эрчим хүчний чиглэлээр:

15.8.2. эрчим хүчний эх үүсвэр, шугам сүлжээ барьж байгуулах.

15.8.3. эрчим хүч үйлдвэрлэх, дамжуулах, диспетчерийн зохицуулалт хийх, түгээх, хангах, борлуулах үйл ажиллагаа эрхлэх.

15.8.5. зуух, даралтат сав, шугам хоолойн угсралт, засвар үйлчилгээ эрхлэх.

15.9. Нийгмийн хамгаалал, хөдөлмөр эрхлэлтийн чиглэлээр:

15.9.1. гадаадад ажиллах хүч гаргах, гадаадаас ажиллах хүч авах, хөдөлмөр эрхлүүлэх талаар иргэдэд зуучлах үйлчилгээ эрхлэх.

15.10. Үйлдвэрлэл, худалдааны чиглэлээр:

15.10.4. тэсэрч дэлбэрэх бодис, тэсэлгээний хэрэгсэл импортлох, экспортлох, худалдах үйлдвэрлэх, тэсэлгээний ажил явуулах.

15.10.5. ашигт малтмалын хайгуул хийх.

15.10.6. ашигт малтмал ашиглах.

15.10.12. согтууруулах ундаа импортлох.

15.10.13. газрын тосны бүтээгдэхүүний үйлдвэрлэл эрхлэх.

15.10.14. тамхи импортлох.

15.10.16. үйлдвэрлэл, технологийн паркийн үйл ажиллагаа эрхлэх.

15.10.17. бүх төрлийн шатахууныг импортлох, бөөний болон жижиглэнгийн худалдаа эрхлэх.

15.10.18. газрын тос хайх.

15.10.19. уламжлалт бус газрын тос хайх.

15.10.20. газрын тос ашиглах.

15.10.21. уламжлалт бус газрын тос ашиглах.

15.10.22. үүсмэл орд ашиглах.

15.11. Хүнс, хөдөө аж ахуйн чиглэлээр:

15.11.1. Тамхины ургамал тарих, тамхи үйлдвэрлэх.

15.11.2. Сүүн бүтээгдэхүүнээр нэрсэн шимийн архинаас бусад согтууруулах ундаа үйлдвэрлэх;

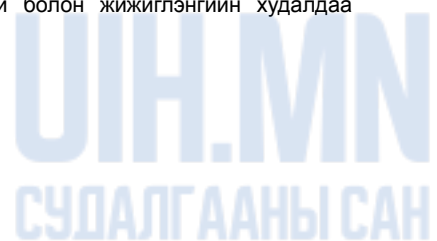
15.11.6. Ургамал хамгаалахад ашиглах бодисыг импортлох, борлуулах.

15.12. Эрүүл мэндийн чиглэлээр:

15.12.4. Мансууруулах болон сэтгэгцэд нөлөөлөх эм, бодис, тэдгээрийн угтвар бодис болон эмийн үйлдвэрлэл, худалдаа эрхлэх, импортлох, экспортлох.

15.12.6. Өвчин үүсгэгч нян, түүний хорыг өсгөвөрлөх, үржүүлэх, хадгалах, нөөцлөх, тээвэрлэх, худалдах, улсын хилээр нэвтрүүлэх.

15.12.8. Ахуйн шавьж, мэрэгч устгах, халдваргүйжүүлэх үйлчилгээ эрхлэх.

15.12.9.Биологийн идэвхт үйлчилгээтэй бүтээгдэхүүнийг импортлох, үйлдвэрлэх, ханган нийлүүлэх үйлчилгээ эрхлэх.

15.12.11.Улсын хэмжээний болон гадаадын хөрөнгө оруулалттай эрүүл мэндийн байгууллага мэргэжлийн үйл ажиллагаа явуулах.

15.13. Зохиогчийн эрх, патентын чиглэлээр:

15.13.1. Оюуны өмчийн итгэмжлэгдсэн төлөөлөгчөөр ажиллах.

15.14. Барилга, хот байгуулалтын чиглэлээр:

15.14.3. Цахилгаан шат, өргөх краны угсралт, засвар үйлчилгээ эрхлэх.

15.14.7. Геодези, зураг зүйн үйлдвэрлэл, үйлчилгээ эрхлэх.

15.15. Зам, тээвэр, аялал жуулчлалын чиглэлээр:

15.15.1. Төмөр замын суурь бүтэц барих, ашиглах.

15.15.2.Иргэний нисэхийн үйл ажиллагаа эрхлэх.

15.15.3. Төмөр замын тээвэрлэлтийн үйл ажиллагаа эрхлэх.

15.15.4. Автозам, замын байгууламжийг барих, засварлах.

15.15.5. Автотээврийн хэрэгсэлд техникийн хяналтын үзлэг хийх ажил эрхлэх.

15.15.9. Усан замын тээврийн үйлчилгээ эрхлэх.

15.15.11. төмөр замын суурь бүтэц, хөдлөх бүрэлдэхүүнийг үйлдвэрлэх, угсрах, засварлах.

15.16. Мэдээлэл, харилцаа холбоо, технологийн чиглэлээр:

15.16.1. радио давтамж, радио давтамжийн зурвас ашиглах.

15.16.2. харилцаа холбооны үйлчилгээний сүлжээ байгуулах, түүний ашиглалт, үйлчилгээ эрхлэх.

15.16.3. контентын үйлчилгээ эрхлэх.

15.16.4. тоон гарын үсгийн гэрчилгээ олгох.

15.16.5. радио, телевизийн газрын сүлжээний үйлчилгээ;

15.16.6. радио, телевизийн үйлчилгээ:

15.16.6.а. олон нийтийн радио, телевиз;

15.16.6.б. арилжааны радио, телевиз;

15.16.6.в. өргөн нэвтрүүлгийн радио, телевиз;

15.16.6.г. төлбөртэй радио, телевиз.

15.16.7. олон суваг дамжуулах үйлчилгээ.

15.18. Цацраг идэвхт ашигт малтмал, цөмийн энергийн чиглэлээр:

15.18.1.цөмийн төхөөрөмж барих, өөрчлөх, шинэчлэх, ашиглалтаас гаргах.

15.18.2.цөмийн төхөөрөмж ашиглах.

15.18.3.цөмийн бодис эзэмших, ашиглах.

15.18.4.цөмийн бодис импортлох, экспортлох, тээвэрлэх, хаягдлыг булшлах.

15.18.5.цацраг идэвхт ашигт малтмал эрэх, хайх.

15.18.6.цацраг идэвхт ашигт малтмал ашиглах.

15.18.7.цацраг идэвхт ашигт малтмал импортлох, экспортлох, тээвэрлэх, хаягдлыг булшлах, ашиглалтын дараа газар сэргээх.

15.18.8.цацрагийн үүсгүүрийг эзэмших, ашиглах, худалдах, угсрах, байрлуулах, түрээслэх, үйлдвэрлэх, ашиглалтаас гаргах, задлах, хадгалах, тээвэрлэх, импортлох, экспортлох, хаягдлыг булшлах, аюулгүй болгох болон түүнтэй холбогдсон бусад үйл ажиллагаа.

15.19.Батлан хамгаалах чиглэлээр:

15.19.1.цэргийн зориулалттай зэвсэглэл, техник, галт хэрэглэлийг экспортлох, импортлох.

15.20.Гамшгаас хамгаалах чиглэлээр:

15.20.1.гамшгийн эрсдэлийн үнэлгээ хийх

Хавсралт 2. ЖДҮ эрхлэгчдийн зээлд хамрагдсан төслийн тоо, авсан зээлийн хэмжээ, аймгаар (2009-2020)

ЖДҮ эрхлэгчдийн зээлд хамрагдсан төслийн тоо, авсан зээлийн хэмжээ, аймгаар (2009-2011)

№	Аймаг	2009				2010				2011			
		төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр	төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр	төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр
1	Архангай	71	1,145,000	194	22	88	1,255,700	288	267	52	2,677,900	233	92
2	Баян-Өлгий	84	1,163,000	392	39	152	815,600	162	239	94	1,898,548	651	528
3	Баянхонгор	53	778,050	182	0	76	919,980	196	333	53	2,130,783	187	146
4	Булган	57	807,993	562	0	46	1,294,000	140	136	48	1,871,016	215	86
5	Говь-Алтай	82	801,690	241	0	61	645,600	177	108	52	1,178,250	129	155
6	Говьсүмбэр	64	737,650	78	0	39	652,100	142	62	24	682,500	68	34
7	Дархан-Уул	40	2,183,250	224	103	94	1,513,700	165	312	97	12,091,092	981	371
8	Дорнод	73	724,180	137	24	74	794,200	232	142	87	2,388,586	284	160
9	Дорноговь	61	783,850	82	0	61	765,046	199	137	20	842,000	63	90
10	Дундговь	46	735,758	113	0	38	527,200	76	49	34	1,347,150	109	163
11	Завхан	81	780,000	114	0	78	1,021,600	149	171	90	1,999,500	225	206
12	Орхон	48	1,780,000	175	88	32	1,547,000	188	213	49	2,355,422	128	114
13	Өмнөговь	48	645,971	99	0	38	690,510	60	60	27	872,500	31	60
14	Өвөрхангай	78	1,208,462	390	78	77	1,179,500	125	249	62	2,179,600	347	312
15	Увс	79	828,400	117	0	67	1,392,950	172	198	97	10,010,000	202	196
16	Сүхбаатар	54	780,000	236	0	46	610,800	85	31	32	1,849,500	136	105
17	Сэлэнгэ	59	3,507,600	257	89	65	1,898,500	356	338	27	1,796,300	288	108
18	Төв	129	1,006,620	199	5	57	2,551,300	406	440	27	2,263,500	173	98
19	Ховд	80	782,000	225	0	115	1,316,000	187	329	46	1,821,000	148	144
20	Хөвсгөл	70	745,600	391	0	81	881,500	311	199	74	2,214,400	335	243
21	Хэнтий	51	716,100	155	0	22	850,000	137	155	28	802,700	61	36
22	Улаанбаатар	230	15,988,180	1593	268	200	16,890,010	1667	2212	586	119,741,150	4610	4028
23	Ноолуур бонд									62	140,100,000	2100	7300
	БҮГД	1,638	38,629,354	6,156	716	1607	40,012,796	5,620	6,380	1,768	315,113,397	11,704	14,775

ЖДҮ эрхлэгчдийн зээлд хамрагдсан төслийн тоо, авсан зээлийн хэмжээ, аймгаар (2012-2014)

№	Аймаг	2012				2013				2014			
		төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр	төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр	төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр
1	Архангай	2	85,000	8	3	14	560,000	54	12	22	593,000	92	119
2	Баян-Өлгий	1	15,000	2	0	20	475,000	126	83	43	989,100	144	27
3	Баянхонгор	0	0	0	0	21	904,000	140	63	14	3,011,200	85	19
4	Булган	1	10,000	0	1	16	503,500	77	31	31	1,627,700	172	54
5	Говь-Алтай	3	230,000	30	22	9	500,000	32	15	15	541,000	99	22
6	Говьсүмбэр	1	50,000	6	0	5	200,000	20	18	16	640,000	22	11
7	Дархан-Уул	2	2,120,000	5	42	20	1,707,700	284	113	36	3,121,000	256	132
8	Дорнод	2	2,200,000	38	0	16	1,850,538	161	69	33	3,122,500	154	103
9	Дорноговь	2	28,000	6	5	13	498,000	79	23	14	897,520	44	50
10	Дундговь	0	0	0	0	16	500,000	122	80	28	771,400	81	56
11	Завхан	0	0	0	0	34	2,969,000	164	86	38	2,267,400	218	94
12	Орхон	2	51,600	6	8	12	579,000	117	110	23	2,501,000	115	37
13	Өмнөговь	2	108,000	5	4	15	500,000	54	35	28	2,490,100	125	53
14	Өвөрхангай	0	0	0	0	10	491,000	39	33	31	1,782,100	127	50
15	Увс	0	0	0	0	16	495,000	104	69	23	1,120,500	76	32
16	Сүхбаатар	0	0	0	0	18	500,000	61	58	10	696,000	52	49

17	Сэлэнгэ	2	103,000	4	3	22	3,480,000	230	54	18	2,707,300	179	29
18	Төв	2	250,000	28	35	23	4,105,000	265	155	31	4,541,000	116	42
19	Ховд	1	50,000	18	0	18	650,000	95	69	22	1,085,630	141	81
20	Хөвсгөл	3	30,000	9	5	21	700,000	162	68	34	940,000	176	26
21	Хэнтий	3	60,000	3	7	21	485,000	150	77	20	777,800	40	10
22	Улаанбаатар	75	20,189,100	634	718	178	49,347,095	3156	1798	398	107,615,650	3682	1630
23	Ноолуур бонд												
	БҮГД	104	25579700	802	853	538	71999832.92	5692	3119	928	143838900	6196	2726

ЖДҮ эрхлэгчдийн зээлд хамрагдсан төслийн тоо, авсан зээлийн хэмжээ, аймгаар (2015-2017)

№	Аймаг	2015				2016				2017			
		төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мн. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр	төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мн. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр	төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мн. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр
1	Архангай	13	876,000	40	41	1	144,000	5	2	0	0	0	0
2	Баян-Өлгий	26	1,037,000	69	11	3	169,000	7	8	1	200,000	45	10
3	Баянхонгор	9	551,000	36	18	1	100,000	8	0	1	200,000	50	5
4	Булган	9	460,000	39	26	2	490,000	12	5	0	0	0	0
5	Говь-Алтай	6	135,000	30	5	2	97,500	6	4	1	250,000	10	10
6	Говьсүмбэр	5	119,000	7	2	0	0	0	0	0	0	0	0
7	Дархан-Уул	27	2,649,000	49	44	3	4,008,000	49	1	7	3,400,000	174	74
8	Дорнод	15	929,000	69	2	0	0	0	0	0	0	0	0
9	Дорноговь	6	871,000	12	12	1	600,000	0	27	0	0	0	0
10	Дундговь	18	265,000	34	17	4	445,000	13	6	0	0	0	0
11	Завхан	11	505,600	33	6	2	100,000	5	1	2	1,307,500	37	8
12	Орхон	9	1,530,000	58	32	3	1,386,900	6	7	3	763,100	37	19
13	Өмнөговь	6	266,000	76	21	1	2,000,000	10	6	0	0	0	0
14	Өвөрхангай	21	1,977,000	90	27	9	260,000	12	6	7	1,232,000	87	41
15	Увс	20	600,000	26	119	1	180,000	11	18	3	2,500,000	89	134
16	Сүхбаатар	9	320,000	37	10	0	0	0	0	4	754,100	28	14
17	Сэлэнгэ	23	2,612,500	150	105	43	7,249,600	252	111	4	1,640,000	73	42
18	Төв	9	434,300	23	20	6	1,174,200	67	58	2	1,800,000	104	25
19	Ховд	14	455,000	74	53	2	360,000	12	1	0	0	0	0
20	Хөвсгөл	19	493,000	70	22	2	50,000	3	2	2	200,000	40	28
21	Хэнтий	15	398,300	50	30	1	1,500,000	6	5	0	0	0	0
22	Улаанбаатар	108	42,785,412	921	703	101	59,666,521	1300	980	117	35,552,210	2037	963
23	Ноолуур бонд												
	БҮГД	398	60269112	1993	1326	188	79980720.5	1784	1248	154	49798910	2811	1373

ЖДҮ эрхлэгчдийн зээлд хамрагдсан төслийн тоо, авсан зээлийн хэмжээ, аймгаар (2018-2020)

№	Аймаг	2018				2019		2020			
		төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр	төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	төслийн тоо	зээлийн хэмжээ /мян. ₮/	Шинээр ажлын байр	Хадгалсан ажлын байр
1	Архангай	10	1,260,000	65	20	21	1,100,000	5	500,000	10	5
2	Баян-Өлгий	4	1,545,000	31	25	18	982,800	7	680,000	14	7
3	Баянхонгор	2	400,000	13	6	27	881,000	8	758,100	17	10
4	Булган	9	5,954,000	206	48	22	2,227,720	7	460,000	14	8
5	Говь-Алтай	1	300,000	10	5	21	883,250	5	474,000	18	9
6	Говьсүмбэр	1	200,000	0	0	10	691,000	6	448,000	12	6
7	Дархан-Уул	12	5,570,000	163	127	17	1,520,000	9	670,000	18	10
8	Дорнод	2	1,400,000	40	25	12	825,000	8	422,100	18	12
9	Дорноговь	5	2,100,000	45	76	11	723,120	7	534,000	10	9
10	Дундговь	2	450,000	29	2	9	755,000	15	470,400	21	16
11	Завхан	1	100,000	4	4	9	1,494,000	5	479,191	17	10
12	Орхон	0	0	0	0	7	819,178	7	481,000	14	13
13	Өмнөговь	5	1,715,367	64	16	10	1,003,250	14	1,446,360	20	15
14	Өвөрхангай	12	2,865,000	181	97	21	1,012,000	13	750,000	16	28
15	Увс	2	410,000	16	4	15	865,000	13	600,000	14	21
16	Сүхбаатар	1	200,000	0	0	10	1,280,000	4	425,000	12	8
17	Сэлэнгэ	7	4,050,000	109	40	20	1,760,900	9	590,900	24	14
18	Төв	24	15,178,000	520	128	17	2,888,230	17	2,203,900	26	35
19	Ховд	4	1,747,000	37	5	22	1,124,500	8	611,590	15	10
20	Хөвсгөл	4	1,990,000	166	17	22	1,131,400	8	567,300	17	13
21	Хэнтий	4	2,030,000	81	51	15	1,297,219	4	466,500	18	9
22	Улаанбаатар	100	46,908,563	2094	867	115	22,179,750	70	8,778,100	1152	543
23	Ноолуур бонд										
	БҮГД	212	96372930	3874	1563	451	47444316.25	249	22,816,441	1497	811

АШИГЛАСАН ЭХ СУРВАЛЖ

- Эдийн засгийн хөгжилд жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн оруулж буй хувь нэмэр, 2020, Үндэсний статистикийн хороо, https://1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=Small_and_Medium_Enterprise_-_2020.pdf&ln=Mn
- Жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн хөгжил, санхүүжилтийн байдал 2018, Монгол банк, 2018 https://www.mongolbank.mn/documents/sudalгаа/SME_2018_report_last.pdf
- ЖДҮ-ийн түүвэр судалгаа, Монгол банк, https://www.mongolbank.mn/documents/sudalгаа/20161103_Unelgee.pdf
- Бизнес регистр, Үндэсний статистикийн хороо, http://www.1212.mn/Stat.aspx?LIST_ID=976_L26&type=sectorbook
- Жижиг, дунд үйлдвэрийн тухай хууль, <https://legalinfo.mn/mn/detail/255>
- Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих тухай, <https://legalinfo.mn/mn/detail/14525>
- Судалгааны товхимол №1, Санхүүгийн зохицуулах хороо, 2020, <http://www.frc.mn/resource/frc/Document/2021/06/04/nbi0x8hg6p7cgp6c/Sudalgaanii%20tomhimol%202020.pdf>
- “Жижиг дунд үйлдвэрийг дэмжих (2014-2016)” хөтөлбөрийн хэрэгжилтэд хийсэн төгсгөлийн шатны хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан, <https://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/2016jdu.pdf>
- “Жижиг, дунд үйлдвэрийг дэмжих (2019-2022)” үндэсний хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн явцад хийсэн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан (2021 оны жилийн эцсийн байдлаар, явцын тайлан), Жижиг, дунд үйлдвэрийн газраас
- Нийслэлийн Жижиг, дунд үйлдвэр, үйлчилгээг дэмжих төв НӨҮГ-ын 2021 оны гүйцэтгэлийн тайлан, <https://jdu.ub.gov.mn/гүйцэтгэлийн-тайлан-2021/>
- Ахуйн үйлчилгээний салбарыг хөгжүүлэх үндэсний хөтөлбөрийн хяналт-шинжилгээ, үнэлгээний тайлан, <https://mofa.gov.mn/exp/ckfinder/userfiles/files/ahuin2020.pdf>